

СЪСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВИ НА ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ

Институтът за икономически изследвания (ИИИ) при БАН беше организатор и домакин на проведената на 29-30 ноември 2018 г. традиционна есенна международна научна конференция, като избраната за тази година тема е „Икономическо развитие и политики: реалност и перспективи“. В конференцията взеха участие изследователи от България, Македония, Словения, Полша и Казахстан. В рамките на двудневния форум бяха представени 48 доклада от 65 автори – представители на 5 чуждестранни академични институции, 3 подразделения на БАН (ИИИ, ИИОЗ, РАЦ на БАН, Русе), на Селскостопанската академия, 14 висши училища от страната, както и от сферата на бизнеса и нестопанския сектор, което даде възможност за многопрофилен обмен на идеи, мнения и резултати от анализи на състоянието и перспективите за развитие на икономиката на България и на други държави. Засилен интерес към темата на конференцията проявиха млади учени – близо половината от докладите бяха подготвени индивидуално или в съавторство с хабилитирани учени и преподаватели и изнесени от главни асистенти, асистенти и докторанти от страната и чужбина.¹

Икономическите предизвикателства пред развитието на България, държавите от региона, Европейския съюз и в глобален аспект са в процес на постоянни промени, което налага задълбоченото им изследване, анализ и оценка на характеризиращите ги процеси и явления. Актуалността на избраната тази година проблематика се базира на сериозността на проблемите, пред които се изправят България, Европа и съвременният свят. Като фокус на конференцията бяха предложени пет тематични направления, дискутирани в съответните панелни сесии – икономическо развитие и социални политики; международна търговия и интеграция; ремиграция в България; регионално и секторно развитие; фирмата на 21 век. По време на презентациите и дискусиите по панели бяха представени широк кръг обобщени резултати от научни и научно-приложни изследвания и проекти на учени и на експертите от практиката.

Конференцията откри директорът на Института за икономически изследвания *проф. Александър Тасев*, който поздрави участниците в научното събитие, пожела успех на дискусиите и изрази надеждата си представените по време на конференцията резултати от анализите на икономическите тенденции в България и в света да включват конструктивни препоръки към стопанската практика и политика с оглед на необходимостта от реално приложение на резултатите от реализираните разработки и проекти чрез подпомагане на формирането и провеждането на политики на микро- и макроравнище.

Пленарната сесия започна с два пленарни доклада, посветени на важни за развитието на страната проблеми. Първият – „Материалният жизнен стандарт в

¹ Част от изнесените доклади ще бъдат публикувани в сп. „Икономическа мисъл“

България: състояние и развитие”, беше представен от *проф. Васил Цанов и проф. Георги Шопов* (ИИИ при БАН). На основата на резултатите от проведено емпирично изследване за периода 2010-2017 г. авторите извършват интегрална оценка на материалния жизнен стандарт и изследват териториалните му различия в държави от Европейския съюз, райони и области в България. Материалният жизнен стандарт е дефиниран и оценен от позициите на материалните условия на живот, които включват множество показатели, обединени в три тематични области: икономическо развитие; доходи и потребление; неравенство и бедност. За оценяването на различията са използвани подходящи статистически индикатори, а за оценка на материалния жизнен стандарт – разработена от авторите методология, позволяваща териториалните единици да се ранжират според дистанцията спрямо най-добрата оценка.

По-значимите резултати от изследването индикират следните тенденции: през целия период се запазва ниско равнище на жизнения стандарт в България в трите сфери на фона на държавите от ЕС-28 – България е на последно място с тенденция към увеличаване на различията; слабо намаляват различията, главно по доходите и по риска „бедност“, между районите в страната и се запазват различията между областите; настъпват съществени промени в подредбата на районите и областите в анализирания аспект – водещите по равнището на жизнения стандарт териториални единици у нас се увеличават, като тези в критично състояние намаляват почти двойно спрямо 2010 г. въпреки непрекъснатото понижаване на жизненото равнище оттогава насам. Енергийната бедност е изследвана и оценена въз основа на индикатори, определени по „метода на разходите“, базиран изцяло върху данните на НСИ за домакинствата, и по т. нар. консенсусен метод, използващ самооценка на домакинствата, извършена от Евростат. Резултатите за анализирания период 2014-2016 г. показват, че обхватът на енергийната бедност нараства по всички изследвани индикатори; България изостава от другите държави-членки на ЕС в ограничаването на енергийната бедност, както и позиционирането ѝ на последно място в ЕС-28 по този показател.

Втория пленарен доклад на тема „Глобалните предизвикателства към интеграцията на „две скорости“ в ЕС: проблеми и перспективи на участието на България в Икономическия и паричен съюз“ изнесе *проф. Татяна Хубенова-Делисивкова* (ИИИ при БАН). Тя разгледа актуални проблеми за бъдещето на ЕС в условията на реструктурирането на глобалната икономика и институционалния ѝ ред под въздействие на нарастващия икономически национализъм и протекционизъм. Аргументирани са следните по-важни тези и изводи: изменящата се роля на ЕС като глобален актьор влияе противоречиво върху реформата на модела на икономическата интеграция; изходът от реформата на Икономическия и паричен съюз (ИПС) е предпоставка за по-нататъшно развитие на интеграцията; предложеният през 2018 г. проект на Многогодишна финансова рамка е компромис за предстоящия избор на модела на интеграция; прежежданата диференцирана интеграция в ИПС очертава сериозни предизви-

кателства пред България от интеграцията на „две скорости“ в ЕС. Проф. Хубенова-Делисивкова анализира проблемите, свързани с преодоляването на кризата на досегашния модел на интеграция в ЕС след Брекзит в контекста на предстоящите реформени процеси в регулирането на глобалната икономика. На примера на измененията в международната роля на еврото тя представи оценка на последиците от глобалните промени и трудностите в реформите за доизграждането на Икономическия и паричен съюз, като очерта възможностите и перспективите на включването на България в него.

Работата на конференцията продължи по определените панелни сесии.

• *Първото тематично направление – „Икономическо развитие“*, започна с доклада на проф. Стефан Стефанов (НБУ) на тема „30 години след началото: икономическите модели на прехода към пазарна икономика – сравнителен анализ“. В него са идентифицирани и анализирани в сравнителен план три модела на преход към пазарна икономика, приложени в страните от Централна и Източна Европа и Китай, дефинирани като „крайно неолиберален“, „неолиберален“ и „дирижистки“. Изяснени са тяхната същност, особености и възможности за реализиране на догонващ растеж. На базата на емпирично изследване е извършен сравнителен анализ на постигнатите резултати и са направени оценки и препоръки за усъвършенстване на икономическата политика в България.

В доклада си доц. *Виржиния Желязкова* (ВУЗФ) „Пътят на Германия и Япония към кръговия икономически модел: какво може да научи Европа?“ представи в общ аналитичен и сравнителен план основните политики, които тези две водещи икономики в света са провеждали през годините, с презумпция, че техният опит би бил от значима полза за успешното реализиране на преход към кръгов икономически модел в европейските държави и в ЕС. Изхожда се от тезата, че преходът от линеен към кръгов икономически модел постепенно се превръща в императив за всички държави в света. Негативните явления, които се наблюдават в резултат от продължителното замърсяване на околната среда, въздействат върху всички икономически субекти и разкриват дефектите на доминиращия сега линеен икономически модел. Разбирането на необходимостта от изоставянето му обаче се сблъсква със сложността на неговата замяна. Германия и Япония са сред държавите, ориентирали се в тази посока сравнително по-рано от други. Техният опит доказва, че в основата на изграждането на кръговата икономика стои активна държавна политика.

Гл. ас. Юлия Стефанова (ИИИ при БАН) в своя доклад „Преосмисляне на макроикономическите модели във финансовата политика“ анализира от теоретична гледна точка основните предизвикателства пред финансовата политика в посткризисния период, налагащи преосмисляне на макроикономическите модели за динамизиране и постигане на устойчив икономически растеж. В този контекст тя съпостави основните особености на традиционните и новите „посткризисни“ макроикономически модели, прилагани във финансовата политика, и на тази база очерта насоките за подобряване на макроикономическите модели във финансовия сектор на България с прилагане на интердисципли-

нарен подход на изследване чрез отчитане на многоаспектното влияние на технологичния фактор, иновациите, дигиталната икономика, „зелената“ икономика, инвестиционните предпочитания на икономическите агенти и др. върху реалните стопански процеси.

Екипът от изследователи от УХТ – Пловдив *проф. Божидар Хаджиев, доц. Валентина Николова и докторант Ива Бъчварова* представи доклада „Създаване на условия за ширококопентово бизнес предприемачество, осигуряващо трайни успехи за българското общество“. Авторите подчертават, че този тип предприемачество се превръща в основен фактор за устойчиво и възходящо развитие, свързано с редица управленски, демографски и правни въпроси, и засяга пряко благосъстоянието на обществото. Изследването е фокусирано върху разкриването и анализирането на основните фактори за създаване на условия за ширококопентово бизнес предприемачество и главно върху реинженерингови инструменти за неговото разширяване на примера на българските предприятия от хранителната индустрия и от ИТ сектора. Използвана е методика на проф. Хаджиев за пресмятане на показателя на функцията за ефективен бизнес и предприемачество, чрез която са анализирани пет групи фактори за създаване на условия за прилагане на инструментите на ширококопентово бизнес предприемачество. Въз основа на получените резултати са направени конкретни препоръки към предприемаческите структури и към правителството с цел осигуряване на ползи за бизнеса, обществото и природата в България.

● *Панелната сесия продължи с представянето на резултатите от изследвания в областта на пазара на труда и социалните политики. Проф. Маргарита Атанасова (УНСС)* изнесе доклад на тема „Заетостта и икономическата активност в България като част от европейския трудов пазар – тенденции и предизвикателства“. Бяха представени резултати от проучване на нагласите към немонетарни придобивки – предлаганите в организациите възможности за развитие на компетенциите и кариерата. То е осъществено чрез национално представително изследване на мненията на заети лица с висше образование и заети лица на ръководни длъжности в страната и десет фокус-групи, включващи служители от общинската и областната администрация, на местните структури на Агенцията по заетостта и МОН, работодателски и синдикални организации по два въпроса: какво да направи организацията за постигане на по-високи резултати от служителите и дали постигането им се отразява на работната заплата. За съжаление две трети от респондентите смятат, че усилията им на работното място няма да доведат до повишаване на техните трудови възнаграждения. Във връзка с това са направени препоръки за бъдещи политики – увеличаване на възможностите за обучение и развитие на компетенциите и кариерата, вкл. чрез повече обучения в компаниите, и въвеждане на ефективни практики и процедури по периодично оценяване на изпълнението с цел обвързване на работната заплата с неговата оценка.

В доклада си „Пазарът на труда – национални и регионални проблеми“ *проф. Искра Белева (ИИИ при БАН)* разгледа регионалните различия в

основните параметри на пазара на труда и въздействието на различни икономически и социални фактори върху наличните дисбаланси по отношение на търсене и предлагане на труд. По-важните изводи от изследването са: растежът в България е неблагоприятен за заетостта, защото се постига за сметка на цените, а не на заетостта; междурегионалните различия в заетостта се задълбочават, като са налице драстични разлики на областно ниво вътре в регионите; механизмите и политиките за насърчаване на заетостта трябва да се сведат до вътрешнорегионалните. В този контекст фокусът на доклада е върху възможностите за насърчаване на заетостта и за развитие на качеството на работната сила чрез дефинирани специфични регионални политики.

Темата за енергийната бедност беше продължена в презентацията на *гл. ас. Теодора Пенева* (ИИОЗ-БАН) „Устойчиво развитие и енергийна бедност – предизвикателства пред управляващите“. Авторът представи основните предизвикателства пред държавата за справяне с енергийната бедност като една от бариерите за устойчиво развитие не само за сектор „Енергетика“, но и за обществото. Анализирани са обхватът на енергийната бедност в България, последствията, връзката с общата бедност, както и тенденциите в нейното развитие през периода 2014-2016 г. В концентриран вид са предложени насоки за справяне с предизвикателствата в борбата с изследваното явление.

В доклада на *гл. ас. Мария Иванова* (НБУ) „Социалната реалност на ромите в България (от стойността на различията към овластени взаимоотношения)“ са класифицирани особеностите на социалната реалност на ромите като едно от етническите малцинства в България, към което се самоопределят най-голям брой граждани. Систематизирани са правните инструменти за етническа толерантност в подбора за работа и са представени резултати от емпирично изследване на проблемите на съжителството на българи и роми в кв. Кремиковци и с. Гърмен. Авторът предлага промяна в подхода на управление с цел подпомагане работата на хората чрез уреждане на спорни въпроси, породени от различията помежду им като етноси – петстъпков модел за управление чрез зачитане на различията, който би подпомогнал работодателите да се справят с проблемите, породени от многообразието от етноси в работна среда.

Докторант Томаш Гроджицки (Университет „Николай Коперник“, Полша) изнесе доклад на тема „Човешкият капитал като фактор за създаване на иновацията във Вишеградските страни“. Според автора човешкият капитал има голямо значение за всички сектори на икономиката, макар че формите на участието му се променят през годините, например поради нарастващата роботизация и автоматизация на производството. Въпреки това човешкият капитал остава решаващ фактор за развитие. В условията на икономиката на знанието човешкият капитал играе съществена роля, особено за създаване на иновация. Докато Западна Европа е лидер в иновациите в ЕС, повечето от Вишеградските страни изостават значително, поради което трябва да положат усилия за догонване на лидерите. Макар че те имат потенциал за иновации с оглед на наличния човешки капитал, като се характеризират с

нарастващ брой лица, завършили висше образование, докторанти и ИКТ персонал, това невинаги рефлектира пряко върху равнището на иновативност.

В презентацията си „Развитие на капацитета за заетост на безработните и неактивните лица от област Гюргево – Русе“ д-р *Мария Пеева* (РАЦ на БАН, Русе) представи резултати от изпълнението на регионален трансграничен проект, насочен към интегрирани интервенции в заетостта в региона.

● *Панелната сесия „Международна търговия и интеграция“* беше открита от проф. *Искра Христова-Балканска* (ИИИ при БАН) с доклада ѝ „Измененията в международната търговия и инвестициите след глобалната финансова криза“. В него са очертани особеностите на променената икономическа и финансова среда след кризата и влиянието ѝ върху международната търговия и инвестициите. Дискутирани са въпросите за перспективите за развитието на международната търговия и инвестициите и за задълбочаване на протекционистичните тенденции и изменения в либерализираните търговски и инвестиционни отношения. Очертани са последици за търговската и инвестиционната политика на ЕС и нейното отражение върху България.

В доклада си „Ползи от търговията във външотърговските отношения на България“ гл. ас. *Едуард Маринов* (НБУ, ИИИ при БАН) представи оценка на общите тенденции във външотърговските отношения на България за периода 2004-2017 г. Обобщени са тенденциите в динамиката на цялостния стокообмен на страната като стойност и количествени обеми на износа и вноса. Направена е оценка на отвореността на икономиката и зависимостта ѝ от външната търговия. Изследвани са промените в стоковата структура на търговията от гледна точка на дела на продуктите на първичния сектор и преработените продукти, в т.ч. чрез проучване на средните цени на техния внос и износ. С цел да се изведат ползите от търговията е калкулиран индекс на условията на търговия на България.

Темата за външната търговия беше продължена в доклада „Географска устойчивост и концентрация на българския износ“ на ас. *Недялко Несторов* (ИИИ при БАН), в който е измерена географската концентрация на българския износ за периода 2001-2017 г. и е оценена географската му устойчивост. Авторът достига до изводите, че българският износ е балансиран по отношение географската си структура и е силно устойчив по отношение на основните страни-партньори.

В доклада на гл. ас. *Димитър Златинов* (СУ „Св. Климент Охридски“, ИИИ при БАН) „Подход за прогнозиране на нетния износ на електрическа енергия от България“ с помощта на емпиричен анализ са изследвани факторите, оказващи влияние върху търговията с тази специфична стока. Извършен е кратък преглед на модели и подходи за прогнозиране на производството и износа на електрическа енергия и е оценена тяхната адекватност към ситуацията на електроенергийния пазар в страната и региона. На тази база е предложен подход за прогнозиране на износа на електрическа енергия и са

направени прогнози до 2040 г. при отчитане на текущото състояние и перспективи за развитие на електроенергийния сектор в страната и Европа.

● *Паралелната панелна сесия беше посветена на явлението „завръщащи се мигранти“*, представляващо нов изследователски проблем за България. Повечето доклади бяха изнесени от членовете на съвместен изследователски екип от УНСС и ИИИ при БАН по проект към ФНИ „Завръщащите се мигранти: сегментация и стратификация на икономическата мобилност“, който е още в процес на изпълнение. Докладчиците запознаха колегията с междинните резултати от проекта, получени чрез извършените количествено (национално представително проучване) и качествено (дълбочинни интервюта, фокус-групи с експерти, автобусно изследване) изследвания.

В първата презентация на тема „Ремиграцията: причини и устойчивост (българският случай)“ *доц. Андрей Нончев* (УНСС) третира мотивацията на миграционното поведение, влияеща върху причините и устойчивостта на миграционните движения на българските мигранти. Направени са сравнения между мотивите за миграция, за завръщане и за повторно заминаване като компоненти на цялостното миграционно движение. Идентифицирано е съдържанието на разнородните икономически и неикономически мотиви за ремиграция. Анализирани е връзката между устойчивостта на завръщането и причините за първоначална миграция и последваща ремиграция.

Следващият доклад на *доц. Мария Бакалова* и *гл. ас. Михаела Мишева* (УНСС) „Циркулярната миграция: перспективата на завръщащите се в България“ беше фокусиран върху предизвикателствата както на концептуализацията на явлението „завръщане“, така и на изследването му в българските реалности. Въз основа на резултатите от проведени през 2017 г. сто дълбочинни интервюта – житейски разкази на завръщащи се мигранти, циркулярността на миграцията излиза на преден план като важен аспект на завръщането, а перспективата на завръщащите се позволява да се очертаят характеристиките и причините на циркулярната миграция в българския случай.

Темата за ремиграцията продължи с извеждането на профилите и нагласите на завърналите се в България мигранти в докладите на *проф. Веселин Минчев* (ИИИ при БАН) „Завърналите се мигранти в България – социално-демографски характеристики и нагласи за повторна миграция“ и на *доц. Венелин Бошнаков* (УНСС) „Завърналите се мигранти в България – емпирични свидетелства (данни от анкетно проучване, проведено сред пътуващи с автобуси)“. Още един член на екипа – *доц. Ирена Зарева* (ИИИ при БАН), изнесе доклад на тема „Участие на завърналите се мигранти на пазара на труда в България“, в който е анализиран изключително важният въпрос за състоянието, възможностите, начините и мотивите за намиране на работа в страната след завръщането от чужбина. Направени са характеристика на завръщащите се мигранти по възраст, образование и трудов статус, както и сравнение между вида на заетостта им в чужбина и у нас. Изведени са основни проблеми пред участието на мигрантите на пазара на труда в България.

В панела взе участие и *д-р Йоан Христов* (УНСС), който в доклада си „Репатрирането на мигранти – управляват ли се ефективно социалните рискове?“ постави по-различен акцент върху анализиранията тема. Той представи вижданията си относно това доколко ефективно се управлява процесът по връщането (доброволно или принудително) на чуждите граждани по родните им места или в т. нар. сигурни трети страни и доколко се отчитат социалните рискове и предизвикателствата, пред които са изправени те при последващата социална адаптация и интеграция в приемащите ги общества.

● *Следващата панелна сесия „Регионално и секторно развитие“* беше открита от *проф. Стоян Тотев* (ИИИ при БАН) с доклад на тема „Структурни промени по основни сектори в страните от ЕС“. В него обстойно са разгледани структурните различия по основни сектори в страните от ЕС. Определено е доколко различието в производителността на труда по основни сектори обуславя структурните изменения и до каква степен формиралите се икономически структури и тяхното изменение е характерно за държавите с развити икономики, тези от Централна и Източна Европа и балканските страни. Извършеният анализ позволи да се придобие представа за общото и специфичното в структурното развитие по основни сектори в България и възможностите за реализиране на благоприятни структурни изменения.

Проф. Росица Рангелова (ИИИ при БАН) и *ас. Валентин Билянски* (УНСС) разгледаха в своя доклад изключително важната за страната тема „Демографското развитие на България в регионален план като база за икономическо развитие“. Анализирани са вътрешните различия в регионален план на основните демографски и миграционни процеси в България и тяхното отражение върху формирането на човешките ресурси, а с това и върху икономическото развитие на страната. Изведени са сегашни и бъдещи тенденции и специфики във вътрешнорегионален план по области за България. Защитена е тезата, че откритите регионални различия поражда допълнителни икономически проблеми както за страната като цяло, така и в териториален аспект. Демографският срив не само намалява работната сила, но и влошава възрастовата и професионалната ѝ структура, което ограничава нейната приемчивост и гъвкавост. Проучвайки основни демографски характеристики и тенденции по области в страната по отношение на възможностите да се формират човешки ресурси, авторите достигат до следните по-важни изводи: настъпва неблагоприятна промяна по отношение на наличния човешки ресурс като работна сила в количествено и качествено измерение – от 1990 г. се наблюдава депопулация в страната, която е на последно място в ЕС по продължителност на живота; като основен проблем се откроява не ниската раждаемост, а високата смъртност на населението; при тези демографски условия трудно може да се постигне висока производителност на труда и ускорено догонващо равнището на ЕС развитие.

В доклада си „Потенциалът на българското селско стопанство в общностната земеделска политика“ *проф. Пламена Йовчева* (Институт по

аграрна икономика, София) представи резултати от проекта за изграждане на социален модел на селското стопанство. Неговата цел е да се изведат определени тенденции в развитието на българското селско стопанство, резултат от прилагането на общностната политическа рамка за подкрепа на първичния отрасъл. Предвид избрания начин на подпомагане на българските земеделски стопани, след 2007 г. настъпват съществени структурни промени в аграрния отрасъл, които прерастват и в структурни дисбаланси – за период от десет години относителният дял на създадената обща продукция от подотрасъл „Растениевъдство“ бележи устойчив ръст, докато общата продукция от подотрасъл „Животновъдство“ трайно намалява; подотрасъл „Животновъдство“, сектор „Зеленчуци“ и овощарството са категоризирани като „уязвими сектори“ и са предмет на обвързано с производството подпомагане. В съответствие с Общата селскостопанска политика 2020+ националните предимства се приоритизират, което създава възможности за възстановяване на значимостта на селското стопанство в националната икономика.

Темата беше продължена от *проф. Дарина Русчева* (ИИИ при БАН), която изнесе доклада „Продоволствените ресурси на България в условията на членство в ЕС“. Селското стопанство и хранително-вкусовата промишленост са очертани като важни източници на продукти, формиращи продоволствените ресурси на България. Установено е, че през последните десет години в условията на членство на страната в ЕС съществено се променя средата, в която се осъществява тяхното производство. В тази връзка докладът е фокусиран върху три групи въпроси – тенденциите в производството на продоволствени продукти; възможностите, които предлага Общата селскостопанска политика на ЕС и степента на използването им и съответствието между предлагането (от страна на производството) и търсенето на продоволствени продукти в България.

В доклада на *гл.ас. Мария Коцева-Тикова* (ИИИ при БАН, СУ „Св. Климент Охридски“) на тема „Приобщаващо развитие и регионална политика“ се твърди, че самоцелният растеж представлява неблагоприятна цел за съвременните правителства поради увеличаващото се недоволство от липсата на реални ползи за голяма част от населението и за отделните региони. Приобщаващото развитие трябва да се фокусира върху предварителен анализ на източниците и ограничителите на устойчиво развитие, и то не само за групата „бедни“, с цел да се намерят подходи за по-пълноценно използване на трудовите ресурси, особено на тези, които са заети с нископродуктивни дейности или са изключени от пазара. Съвременният отговор на търсенията на нови начини на производство с оглед на наболелите екологични и социални диспропорции е в развитието на зелената икономика и растеж. В съответствие с тази теза авторът изследва характеристиките на приобщаващото развитие в контекста на регионалната политика в България и възможностите на зелената икономика за противодействие на негативните социално-икономически явления.

В своя доклад „Интегрирани децентрализирани практики за въвеждане на регионални „Кръгови икономики“ представителите на сдружението с нестопанска цел „Национална асоциация Зелена Сърница“ д-р инж. Александър Трифонов и инж. Жечко Йорданов продължиха вече засегнатата по време на конференцията тема за кръговата икономика. Те разгледаха възможностите за реализиране на изискванията, които са в основата на регламентите на ЕС и на приетия през декември 2015 г. пакет от мерки за въвеждане на „кръгова икономика“, както и за осъществяване на решенията от Конференцията на ООН за климатичните промени, проведена в Париж през декември 2015 г., в т.ч. и приетата инициатива „4 на 1000: Почви за продоволствена сигурност и климата“. Анализирани са възможни модели за устойчива кръгова икономика в селскостопанския сектор при отчитане на източници на финансиране съобразно действащото законодателство.

Международен колектив от учени от Македония и ИИИ при БАН – проф. Радмил Поленаковик (Университет „Св. Кирил и Методий“, Скопие), Марица Антоvsка-Митев (МАНИ), Трайче Велковски (Университет „Св. Кирил и Методий“, Скопие), проф. Стоян Тотев (ИИИ при БАН) и гл.ас. Милкана Мочурова (ИИИ при БАН), представиха доклад на тема „Устойчиво икономическо развитие – на примера на Североизточен планов регион в Република Македония и област Кюстендил в Република България“. В изложението се излиза от тезата, че трансграничното сътрудничество представлява важен за граничните региони фактор за изграждане на продуктивни икономики и приобщаващи общества. Установена е нуждата от въвеждане на принципите на интегрирано устойчиво развитие в практиката на регионалното развитие. В доклада са анализирани равнището и динамиката на ключови социално-икономически индикатори за развитието на Североизточния планов регион в Македония и на област Кюстендил в България – регионален БВП, брутна добавена стойност, заетост, икономическа структура, демографски индикатори. Представени са конкретните проекти за развитие на сътрудничеството в изследваните региони.

Панелната сесия продължи с представянето на група доклади, третиращи развитието на отделните икономически сектори. Презентацията на доц. Николай Нейков и доц. Радостина Полова (ЛТУ) на тема „Икономическа ефективност на горската промишленост в България с използване на анализ на обвиване на данните“ е посветена на определянето на влиянието на основни фактори върху общата икономическа ефективност на горската промишленост в България чрез използване на многофакторния модел „анализ на обвиването на данни (Data envelopment analysis – DEA)“ за установяване на сравнителното положение на промишлеността спрямо тази на държави от ЕС. Горският сектор е темата на доклада и на доц. Минчо Христов и гл. ас. Балин Балинов (ТУ, София) „Икономически и екологични предизвикателства пред българските гори“. В него са разкрити някои от причините за загубата на част от българската гора и проблемите, до които води тази загуба. Особено внимание е обърнато върху недостатъците в българското законодателство, които спомагат

за изсичането, палежите и изкореняването на част от горските масиви. Откроява се изводът, че липсата на обща икономическа оценка на горите създава допълнителни негативни последици.

В доклада „Устойчиво управление на водните ресурси (на примера на природни системи за пречистване на води)“ са представени резултати от съвместното изследване на учени от Словения и ИИИ при БАН *проф. Тияша Грислер Булц* (Университет в Любляна, Словения), *доц. Галя Бърдарска* и *гл. ас. Милкана Мочурова* (ИИИ при БАН). Разгледана е концепцията за устойчиво управление на водните ресурси в контекста на целите за устойчиво развитие на ООН и във връзка с политиките за управление на водите в България. Като пример за устойчиво управление са представени естествените системи за пречистване на водни ресурси, които се прилагат без употребата на сложни съоръжения и химически процеси, и са изведени икономическите и социалните предимства на такъв тип системи.

Целта на доклада на *гл.ас. Щерьо Ножаров* (УНСС) „Институционална икономика на колективните системи за оползотворяване на отпадъците: емпирично изследване“ е да се открие емпирично потвърждение на модела за измерване на транзакционните разходи при колективните системи за оползотворяване на отпадъците. Използвана е методологията на новата институционална икономика. Разширен е броят на анализирания отпадъчни потоци, като към отпадъчния поток на отработените масла и излезлите от употреба нефтопродукти е добавен отпадъчният поток на излязлото от употреба електрическо и електронно оборудване. Изследването е насочено към разширяването на познанията за взаимодействието между транзакционни и социални разходи; разкриването на дефекти в институционалната среда на европейската концепция за кръгова икономика и емпиричното потвърждаване на нов секторен модел в областта на транзакционните разходи.

Презентацията на *гл. ас. Петя Коралова-Ножарова* (ВТУ „Тодор Каблешков“) „Конкурентоспособност на въздушния транспорт на международния транспортен пазар“ представя оценка на конкурентоспособността на въздушния транспорт чрез приложение на подобрения от автора модел на Кларк и Фуджимото, предложен в началото на 90-те години на миналия век. В резултат от изследването са обобщени направените заключения и са предложени конкретни насоки за подобряване на конкурентоспособността на анализирания сектор.

В доклада си „Цифровите умения – предпоставка за развитие на цифрово общество“ *ас. Ваня Иванова* (ВУТП) анализира елементи на Индекса за навлизане на цифровите технологии в икономиката и обществото (DESI), отнасящи се до достъпа до цифрови технологии и използването им от хората в България. Оценена е степента на използване на цифрови технологии в други европейски страни. Направени са изводи относно връзката между уменията на хората в областта на цифровите технологии и развитието на цифрово общество в България.

● *Последната панелна сесия „Фирмата на 21 век“* беше открита с доклада на международен колектив от учени – *проф. Росица Чобанова* (ИИИ при БАН, ВУТП), *акад. Люпчо Коцарев* (МАНИ) и *Мария Илиева* (ВУТП), „Навлизване на ИКТ в българските предприятия: състояние и тенденции в началото на 21 век“. Проф. Чобанова дискутира въпросите какво да се разбира под дигитализацията от гледна точка на икономиката, администрирането и управлението на предприятията; как, с какви показатели, по отношение на какво тя може да се измерва и оценява; какви са европейските и световните добри практики в тази област. Като важно предизвикателство пред предприятията днес бяха определени предимствата на втория етап на дигитализацията, свързан с използването на големите данни и алгоритми за постигане на поставените цели. В доклада са представени резултати от извършено наблюдение на 1941 предприятия в пограничния регион с Македония, получени в рамките на съвместен проект с МАНИ с ръководител от македонска страна акад. Л. Коцарев, както и от други проекти на ИИИ при БАН, свързани с дискутираната тема: „Innovative cooperation initiatives in cross-border region“, „Българо-македонското икономическо и иновационно сътрудничество: влияние на ИКТ за европейските перспективи“ и „Дигитализация на българската икономика“.

На конференцията беше представено и международното изследване „Управление на риска в интернет банкирането: примерът на Казахстан“ с автори *д-р Елена Шустова* (Казахстански хуманитарно-юридически иновативен университет, гр. Семей) и *проф. Веселин Благоев* (Висше училище по мениджмънт). В едноименния доклад е посочено, че управлението на риска в банковия сектор винаги е било въпрос от първостепенно значение, особено след известните случаи на лошото му управление, довели до големи загуби и дори до закриване на банки. По очевидни причини при интернет-банкирането проблемът с управлението на риска става още по-комплициран. Презентираното изследване е фокусирано върху спецификите на управлението на риска на примера на банките в Казахстан и по-специално върху политиката на една от водещите банки в региона, предоставяща услуги по интернет-банкиране, БанкЦентърКредит. Отбелязано беше, че Казахстан притежава всички характеристики на държава, която трябва интензивно да развива интернет-банкирането – голяма територия, ниска плътност на населението и като следствие от това много висока цена на покритието на страната с традиционни банкови услуги като банкови клонове. Докладът е фокусиран върху спецификите на рисковете при осигуряване на дигиталните финансови услуги извън традиционните технически и операционни рискове, съпроводени от решенията на изкуствения интелект и съответните роботизирани системи, на примера на БанкЦентърКредит.

Проф. Пламен Чипев (ПУ, ИИИ при БАН) посвети своя доклад „Фирмата срещу пазара – съвременни измерения“ на навършването на 80 години от публикуването на основополагащия труд на Роналд Коуз, хвърлил ръкавицата към неокласическия икономикс. Той подчерта, че предложената от Коуз задача е

много проста: Напомняйки, че в икономическата система, движена от ценовия механизъм, фирмите са „острови на съзнателно прилагано действие в океана от несъзнавано взаимодействие като бучки масло, коагулирани в битото мляко“, големият учен задава въпроса защо въобще са ни нужни фирмите. 80 години по-късно въпросът му е все още валиден. В този контекст в доклада е направен опит да се изследва актуалната ситуация с фамозната дилема, поставена от Коуз, с което се отдава почит на годишнината от публикацията на неговата творба „Естеството на фирмата“.

В доклада си „Българските фирми като двигател на социална отговорност“ доц. *Радостина Бакърджиева* (ИИИ при БАН) изследва тази тяхна функция чрез анализ на теоретичните аспекти на корпоративната социална отговорност, както и прилагането на стандарти на корпоративната социална отговорност като първи етап на социалната отчетност на основата на данни от емпирично изследване.

В доклада на доц. *Павлинка Найденова* (ИИИ при БАН) „Мотивиране на човешкия капитал в бизнес организацията“ този процес е разгледан като похват и отговорност на мениджърите. Основната теза е, че мотивирането се основава на наличието на неудовлетворени потребности у индивидите – носители на човешки капитал, поради което те следват определено поведение, водени от лични подбуди и мотиви. Чрез опознаване и удовлетворяване на тези потребности индивидуалното поведение може и трябва да бъде направлявано от мениджмънта съобразно целите на бизнес организацията, като умението да се мотивира означава умение за нейното управление. То се определя от специфичните черти и особености на човешкия капитал, от организационната култура и от характеристиките на бизнес средата.

Доц. *Яница Димитрова* (УНИБИТ) изнесе доклад „Характеристики на успешната компания в съвременната бизнес среда“, в който са очертани особеностите на фирмата на 21 век с оглед на бизнес средата, характеризираща се с висока степен на неопределеност, която предполага както възможности, така и предизвикателства. Съществено условие за устойчиви конкуренти предимства е функционирането ѝ като социално предприятие, чиито основни параметри са свързани с управлението на взаимоотношенията със стейкхолдърите, на бранда, с повишаване на ангажимента на служителите, както и със задържането им, с акцентирание върху автентичното лидерство и мрежовостта, корпоративната култура, което изисква ясното разбиране и действие в съответствие с непрестанната промяна и адаптацията. В заключение доц. Димитрова подчертава, че устойчивостта на стратегиите и добрите организационни практики трябва да се превърнат в съществен елемент от корпоративната мисия на съвременната успешна компания.

Докладът на доц. *Мирослава Пейчева* (УНСС) „Анализ на тенденциите в дейността по човешки ресурси и необходимост от редизайн на обучението“ се основава на тезата, че съвременната динамично променяща се среда налага нов начин на мислене, вкл. в дейността по човешки ресурси. Редица фактори

оформят нейния нов облик – дигитализацията, глобализацията, умните платформи за обучение, виртуалните екипи, новите професии и динамичните работни места, социалната отговорност, бърнаута, измамите от кандидатите за вакантни длъжности и други тенденции, което предполага нови компетентности на специалистите в областта на човешките ресурси. За тази цел е необходимо да се извърши редизайн на съдържанието на университетските учебни програми и да се реорганизира начинът на тяхното създаване и актуализиране.

Във втората част на панелната сесия бяха разгледани актуални проблеми на *корпоративното управление и финансовите механизми в конкретни бизнес сфери и сектори*. Докладът на колектив от учени от ИИИ при БАН – проф. *Спартак Керемидчиев, гл. ас. Дочка Велкова и гл. ас. Яна Кирилова*, на тема „Финансови аспекти на изграждането на АЕЦ“ поставя въпроса за необходимостта от нови технически изисквания за повишаване на безопасността на новите АЕЦ, възникнал след трагедията във Фукушима през 2011 г. Беше изтъкнато, че това налага сериозно увеличаване на разходите и изисква разработване на нови модели за финансиране на тяхното изграждане. В доклада са дискутирани и техническите проблеми, свързани със създаването на финансов модел за определяне на финансовата жизнеспособност на проект за строителство на нова АЕЦ, както и решенията, които трябва да се вземат при определянето на неговите основни параметри.

„Корпоративно управление на държавни предприятия на примера на лечебните заведения в България“ е темата на доклада на *гл. ас. Мирослав Неделчев* (ИИИ при БАН), в който е представен анализ на актуалното състояние на държавната собственост и нейното управление. В качеството на база за добри практики са използвани ръководните насоки по корпоративно управление на предприятия с държавно участие на ОИСП от 2015 г. В направения преглед са включени 178 лечебни заведения. Изследвани са практиките по корпоративно управление на държавни предприятия, формирани от три фактора на външната среда: концентрирана държавна собственост, социални функции на държавните предприятия и значение на здравеопазването за икономическото развитие. Резултатите от проучването определят акционерното дружество и едноличната собственост като предпочитани от държавата форми предвид възможностите за контрол над управлението. Независимо от формулираната като цел на държавната собственост социална насоченост на здравеопазването данните сочат главно финансовите резултати като приоритет в дейността на лечебните заведения.

В доклада на *гл. ас. Валерия Динева* (УНСС) „Съвременният вътрешен одит в съвременната фирма“ е изтъкнато значението му за подпомагане на развитието на фирмата и за постигане на нейните цели. Това налага вътрешният одит да удовлетворява очакванията на заинтересуваните страни и същевременно да изпълнява проактивна роля на двигател и вдъхновител на промените във фирмата чрез провокиране на потребности, предоставяне на съвети, предлагане на възможности. Авторът достига до извода, че за осъществяване

на тази трансформация е необходима промяна в обектите и субектите на вътрешния одит – към неговите обекти трябва да се включат корпоративната култура, корпоративната социална отговорност, етиката, киберсигурността, риск-културата, иновациите, стратегиите и др., а вътрешните одитори като негови субекти трябва да развиват съответни нови компетентности, нагласи и умения.

Д-р Милена Михайлова (American International Group) изнесе доклад на тема „Аутсорсинг в България – възможности и предизвикателства“, в който е разгледано състоянието на сектора в контекста на макроикономическата обстановка на базата на сравнителен анализ на компаниите, извършващи аутсорсинг в България, посредством официално публикуваните им финансови резултати и организационната им структура. Очертани са перспективите и предизвикателствата за развитие на аутсорсинг сектора в страната.

Докладът на *ас. Мария Георгиева* (ИУ – Варна) „Аспекти на корпоративната социална отговорност на пазара на газирани безалкохолни напитки в България (гледната точка на бизнеса)“ представи резултати от проведеното емпирично изследване сред производители/бутилировачи на газирани безалкохолни напитки в България относно аспектите на приложение на корпоративната социална отговорност на този пазар.

Сесията приключи работата си с доклада на *докторант Руслан Мартинов* (Тракийски университет – Стара Загора) „Модел на финансиране на социалното предприятие“, основан на тезата, че естеството на приетия механизъм за финансиране може да повиши социалната стойност, участието на заинтересуваните страни, изпълнението на определени стратегии и цели на предприятието, както и да донесе специфични ползи на организацията.

В края на всички панелни сесии бяха проведени обсъждания и дискусии по засегнатите в докладите виждания и проблеми. На финала участниците в конференцията изразиха своята благодарност към ръководството на Института и Организационния комитет за добрата организация и високата научна стойност на проведенния форум.

Доц. д-р Алла Кирова